

شناسایی عوامل فرهنگی مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه در شهر اصفهان

مهدی اثنی عشران* فائزه تقی پور**

چکیده

وجود هزاران بقعه مبارکه در ایران و اعتقاد عمیق ایرانیان به مقام و منزلت مدفون شدگان در آن و همچنین وجود فرهنگ زیارت و اعتقاد به فرهنگ غنی معارف اسلامی ظرفیت بالایی به وجود آورده که بقاع متبرکه به واسطه آن قابلیت تبدیل شدن به قطب‌های فرهنگی را خواهند داشت. لذا هدف این تحقیق، شناسایی عوامل فرهنگی مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه است. بدین منظور مؤلفه‌های ارزش‌ها، هنجارها، آداب و رسوم، هنر، میراث فرهنگی، باورها و مذهب مورد مطالعه قرار گرفته است. این تحقیق به روش توصیفی-پیمایشی، عوامل فرهنگی را در ابعاد ارزش‌ها، هنجارها، هنر، میراث فرهنگی، باورها و مذهب مورد بررسی قرار داده است. نمونه آماری تحقیق ۱۵۰ نفر از مدیران اوقاف و متولیان بقاع و امامزادگان شهر اصفهان است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته بوده است. در این تحقیق، جهت حصول اطمینان، از ابزار تحقیق روایی محتوایی با نظر اساتید و متخصصان فرهنگی استفاده شده و به منظور برآورد پایایی از فرمول آلفای کرونباخ استفاده شده و ضریب پایایی ۰/۸۵ محاسبه گردیده است. تجزیه و تحلیل حاصل از این تحقیق با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS در دو سطح توصیفی و استنباطی انجام شده است. در بخش آمار توصیفی مشخصه‌های آماری مانند فراوانی، درصد، میانگین، انحراف معیار و در بخش آمار استنباطی از آزمون T تک‌متغیره، آزمون فریدمن و تحلیل واریانس استفاده شده است. نتایج نشان داد که ارزش‌ها با میانگین ۲۰/۴۹ و مذهب با میانگین ۱۹/۵۳ بیش‌ترین تأثیر و هنجارها با میانگین ۱۳/۱۸ و آداب و رسوم با میانگین ۱۲/۹۸ کمترین تأثیر را داشتند و باورها با میانگین ۱۶/۸۹ و هنر و میراث فرهنگی با میانگین ۱۷/۹۳ در حد متوسط تأثیر قرار داشتند. بر حسب عوامل دموگرافیک، نتایج تحقیق حاکی از آن است که بین نمرات مؤلفه‌های فرهنگی بر حسب سن، تفاوت معناداری وجود ندارد ولی بر حسب تحصیلات و جنس تفاوت معناداری وجود دارد.

کلیدواژه‌ها: عوامل فرهنگی، معماری، هنر، مدیریت کارآمد، بقاع متبرکه

* دانشجوی دکتری مدیریت رسانه، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان).
** استادیار، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان) (نویسنده مسئول)

esnaashar@gmail.com

faezeh.taghipour@gmail.com

مقدمه

اساساً یک فرهنگ و شکل پیچیده و پیشرفته تر آن، یعنی تمدن دارای چند رکن اصلی است که عبارت‌اند از: «علم، نظم، امنیت، وحدت و تعاون. به اعتراف بسیاری از اندیشمندان، انبیاء و ادیان از اصلی‌ترین پایه‌گذاران شکل‌گیری این عوامل فرهنگ‌ساز بوده‌اند» (حجازی، ۱۳۴۹: ۲۵). با این بیان، امام‌زادگان که در راستای کارکرد انبیاء ولو در مقیاسی کوچک‌تر تعریف می‌شوند، عاملی برای ایجاد این ارکان هستند. همچنین داشتن ارتباط با انسان‌های بزرگ و اسوه، یکی از بهترین راه‌ها و شیوه‌های تربیتی به شمار می‌رود. از سوی دیگر، تأثیر معنوی و اشراف ارواح بزرگ بر دیگران نیز قابل‌انکار نیست. انبیاء و اولیای الهی، بهترین الگوهایی هستند که انسان‌ها می‌توانند از ارتباط با آنان، در مسیر رشد و تکامل خود بهره ببرند. این ارتباط، در قالب «زیارت» مطرح شده است. استقبال انسان‌ها از اماکن زیارتی در تمامی ادیان آسمانی و بشری و به‌خصوص اشتیاق مسلمانان به زیارت اماکن و مزارهای مقدس، بر کسی پوشیده نیست. برای نمونه، تنها از میان ایرانیان، سالانه میلیون‌ها زائر به مکان‌های زیارتی سفر می‌کنند و بهره معنوی می‌گیرند. از آنجا که زیارتگاه‌ها بزرگ‌ترین پایگاه تبلور آموزه‌های دینی و آسمانی هستند، نقش اساسی و عظیمی در تأمین راهبردی بنیادی در حرکت تاریخ بشر داشته، دارند و خواهند داشت. مکان‌های زیارتی مهم‌ترین پایگاه ترسیم و تنظیم حرکت تاریخ در آینده بشریت هستند و به عنوان مرکز ثقل و کانون اصلی تحولات جهانی و مدیریت فرهنگی بشریت، ظرفیت‌ها و قابلیت‌های خود را آشکار خواهند ساخت (موسوی و همکاران، ۱۳۹۲). دور‌کهایم قویاً این واقعیت را مورد تأکید قرار می‌دهد که ادیان هرگز فقط یک موضوع اعتقادی نیستند. همه ادیان متضمن اعمال تشریفاتی و شعایر منظمی هستند که در آن گروهی از مؤمنان گرد هم می‌آیند. در مراسم تشریفاتی جمعی، حس همبستگی گروهی تأیید و تقویت می‌شود. تشریفات، افراد را از امور مربوط به زندگی اجتماعی نامقدس دور کرده و به قلمرویی متعالی وارد می‌کند که در آن اعضای گروه، خود را در ارتباط با نیروهای عالی‌تر احساس می‌کنند (توسلی، ۱۳۸۰). علاوه بر این نباید نقش امام‌زادگان را در شکل‌دهی به شاخصه‌های فرهنگی اسلام نادیده انگاشت. در سیره عملی امام‌زادگان می‌توان به این شاخصه‌های فرهنگ‌ساز اشاره کرد؛ مهاجرت برای تبلیغ دین، صبر و ایستادگی در راه تحقق آرمان، ایثار و گذشت از جان و مال در راه تحقق هدف، گرایش به تکلیف محوری با نگاه به نتیجه، ترویج دانش

دینی و غیره که هریک از اینها علاوه بر اینکه تأیید و تأکید می‌کنند که فرهنگ اسلام یک فرهنگ ارزش محور است، در شکل‌گیری و استمرار فرهنگ دینی نیز نقش به‌سزایی داشته‌اند (حبیبی سی‌سرا، ۱۳۹۲).

کارکرد امام‌زادگان متنوع و متعدد است و شامل کارکردهای مذهبی، تاریخی، هنری، روانشناسی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است (اصغری، ۱۳۹۲). همچنین اعتبار امام‌زاده‌ها در ایران به حدی است که وجودشان در بسیاری از موارد دلیل عمده تأسیس اولیه یا توسعه بعدی شهرها بوده است. امام‌زادگان، زائران خود را از شهر، پس کرانه‌ها یا شهرهای مجاور پذیرا هستند و توریسم مذهبی را رونق می‌دهند (کاستا، ۱۹۹۶). گردشگری مذهبی امروزه یک انگیزه مشترک برای سفر به حساب می‌آید. این نوع ابنیه از نظر تاریخی، هنری، مذهبی و اجتماعی در معماری اسلامی ایران نقش اساسی دارند و در هر منطقه با توجه به شکل و عملکرد بنا، با اسامی گوناگونی چون قبه، مزار، مشهد، مقبره، مدفن، روضه، مقام، بقعه، آستانه، گنبد و امام‌زاده خوانده می‌شوند. «این بناها را به منظور گرمای داشت یاد و خاطره شخص متوفی که اغلب از فرزندان و نوادگان ائمه (ع) و بزرگان دینی، ادبی و علمی بودند، در محل دفن وی می‌ساختند» (براند، ۱۳۶۶: ۳۱۷). امام‌زادگان می‌توانند با حفظ کارکردهای فرهنگی خود، حافظ، تولیدکننده و گسترش‌دهنده ارزش و هنجارهای فرهنگی اسلامی شده و ضمن احیای آداب و رسوم و نگهداری از اماکن تاریخی و فرهنگی به سبب معماری بی‌نظیر خود، باعث افزایش گردشگران مذهبی شوند. همچنین زیارت امام‌زادگان نقش مهم و تعیین‌کننده‌ای در سلامت روانی افراد و بازسازی معنوی آنان دارد. بقاع متبرکه و امام‌زادگان مصداق بارز آثار فرهنگی و تاریخی هستند که خود نیز دارای آثار فرهنگی متعدد می‌باشند؛ لذا ضمن حفظ و نگاهداشت ابنیه این بقاع، باید در جهت تقویت آثار فرهنگی آن نیز کوشید.

با توجه به این‌که امام‌زادگان و بقاع متبرکه از مهم‌ترین مکان‌های فرهنگی محسوب می‌گردند لذا با مدیریت صحیح فرهنگی آنان که لازمه آن شناسایی عوامل فرهنگی مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه است، می‌توان به عملکرد و کارکردهای امام‌زادگان و بقاع، مسیری صحیح و پررونق‌تر بخشید. علاوه بر نقش شاخص‌سازی امام‌زادگان در امر فرهنگ، این مراکز باید در مقام عمل نیز در کانون توجهات مردم قرار گیرند؛ به گونه‌ای که بتوانند طیف وسیعی از نیازهای فرهنگی جامعه را تحت پوشش قرار داده و مدیریت کنند. تنها در این صورت است که این بقاع متبرکه به جایگاه واقعی خود دست‌یافته و می‌توانند به‌مثابه یک قطب فرهنگی عمل کنند.

(رنجبر و همکاران، ۱۳۸۶: ۴۹). در این تحقیق ارزیابی باورها بر اساس نمراتی است که از پاسخگویی به سؤالات ۲۸ الی ۳۴ پرسشنامه به دست آمده است.

میراث فرهنگی^۶

«هر پدیده‌ای (اعم از منقول و غیرمنقول، مادی و معنوی) که قدمتی دارد و حامل پیام انسانی است، چیزی از انسان‌های گذشته برای عرضه دارد» (حجت، ۱۳۸۰: ۸۱). در این تحقیق ارزیابی میراث فرهنگی بر اساس نمراتی است که از پاسخگویی به سؤالات ۲۱ الی ۲۷ پرسشنامه به دست آمده است.

مذهب^۷

«در اصطلاح علم کلام اسلامی، طریقه‌ای خاص در فهم مسائل اعتقادی که منشأ اختلاف در آن، توجیه مقدمات منطقی و یا تفسیر ظاهر کتاب الهی است» (دهخدا، ۱۳۸۷: ۱۱۱۲). در این تحقیق ارزیابی مذهب بر اساس نمراتی است که از پاسخگویی به سؤالات ۳۵ الی ۴۲ پرسشنامه به دست آمده است.

هنجارها^۸

«قواعدی برای رفتار هستند که ارزش‌های یک فرهنگ را منعکس می‌کنند یا تجسم می‌بخشند» (گیدنز، ۱۳۸۷: ۳۵). در این تحقیق ارزیابی هنجارها بر اساس نمراتی است که از پاسخگویی به سؤالات ۹ الی ۱۴ پرسشنامه به دست آمده است.

پیشینه تحقیق

در جدول ۱، لیست کارهای تحقیقاتی که در ارتباط با موضوع این تحقیق صورت پذیرفته، عنوان گردیده است.

اهداف و سؤالات تحقیق

با توجه به مبانی نظری و پیشینه تحقیق، تلاش شده است تا به سؤالات زیر پاسخ داده شود:

عوامل فرهنگی مؤثر از بعد ارزش‌ها بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه کدامند؟

عوامل فرهنگی مؤثر از بعد هنجارها بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه کدامند؟

عوامل فرهنگی مؤثر از بعد آداب و رسوم بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه کدامند؟

عوامل فرهنگی مؤثر از بعد هنر و میراث فرهنگی بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه کدامند؟

عوامل فرهنگی مؤثر از بعد مذهب بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه کدامند؟

با توجه به جایگاه بقاع متبرکه در میان مردم و نفوذ اعتقادی بالای امام‌زادگان در روح و اندیشه همگان، مدیریت صحیح و کارآمد، نقشی اساسی در تحقق اهداف والای فرهنگی و اجتماعی و سیاسی در جامعه دارد.

تعاریف نظری و عملیاتی، اصطلاحات و مفاهیم

فرهنگ و عوامل فرهنگی^۲

فرهنگ مجموعه‌ای از باورها و پندارهای ارزشی است که در آداب و رسوم، زبان، ادبیات، مذهب و سایر میراث‌های فرهنگی تجلی می‌یابد و روی هم‌رفته بر خلق و خوی مردم اثر می‌گذارد. به عبارت دیگر فرهنگ، حقیقت و هویت معنوی ملت‌ها است که ساختار کیفی زندگی یک ملت را مشخص می‌نماید به گونه‌ای که زندگی کمی و مادی او را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ اما در تعریف فرهنگ اسلامی علاوه بر ویژگی‌های فوق، شاخص دیگری وجود دارد که آن را از سایر فرهنگ‌ها متمایز می‌نماید. در تعریف فرهنگ اسلامی گفته‌اند فرهنگ اسلامی مجموعه‌ای از اعتقادات و اصول اسلامی، آداب و رسوم، اخلاق و ارزش‌ها و قوانین است که از وحی سرچشمه گرفته است. در اینجا به برخی عناصر فرهنگی مرتبط با موضوع شناسایی عوامل فرهنگی مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه اشاره می‌کنیم.

آداب و رسوم^۳

«آداب و رسوم هر جامعه از تعدادی ارزش‌های مطلوب، مطابق فرهنگ آن جامعه تشکیل شده است و شامل شیوه‌های زندگی، عادات و رسوم خاص یک ملت، مردم می‌شود» (گرانپایه، ۱۳۷۷: ۱۸۴). در این تحقیق، ارزیابی آداب و رسوم بر اساس نمراتی است که از پاسخگویی به سؤالات ۱۵ الی ۲۰ پرسشنامه به دست می‌آید.

ارزش‌ها^۴

«عبارت است از مقاصد و اهداف مطلوبی که افراد جامعه برای دستیابی به آنها فعالیت می‌کنند تا بدین وسیله نیازها و خواسته‌های خود را برآورده سازند» (قلی‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۱۰). در این تحقیق ارزیابی ارزش‌ها بر اساس نمراتی است که از پاسخگویی به سؤالات ۱ الی ۸ پرسشنامه به دست آمده است.

باورها^۵

باورها مفاهیمی کلی و مبهم درباره جهان و ماهیت جامعه هستند که مردم درستی آنها را به عنوان واقعیت قبول دارند. از آنجا که خاستگاه آنها تجربه‌ها، سنت‌ها و یا روش‌های علمی است، می‌توانند تأثیر نیرومندی بر رفتار داشته باشند

جدول ۱. تحقیقات پیشین

پژوهشگر	سال	عنوان	یافته‌ها
همیلتون	۱۳۷۷	جامعه‌شناسی دین	امامزادگان در طول تاریخ ایران اسلامی همواره نقش و جایگاه اجتماعی قابل توجهی داشته‌اند. این دسته از مکان‌های زیارتی، از حالت مکان مذهبی صرف خارج شده و کارکردهای منحصر به فردی در قالب فرهنگ بومی هر منطقه پیدا کرده‌اند، به گونه‌ای که شبکه‌ای از رفتارها و آداب دینی در تعاملات زائران با یکدیگر و با مکان ایجاد شده به وجود آمده است. ادی معتقد است از طریق آیین‌ها و مراسم، امنیت عاطفی، هویت و نقطه اتکای ثابتی در بحبوحه ناسازگاری‌های عقاید برای انسان فراهم می‌شود و بدین وسیله، با کمک به انسان در شناخت خودش، احساس هویت‌یابی را در او ایجاد می‌کند.
جلیلیان	۱۳۹۲	نقش فرهنگی - اجتماعی بقاع متبرکه استان ایلام	بقاع متبرکه تأثیرات فرهنگی و اجتماعی عمیقی بر فرهنگ عمومی مردم داشته و نقش به‌سزایی در تعالی معنویات مردم دارند. مردم همچنین اعتقاد و باور خاصی به این بقاع متبرکه داشته و در زمان گرفتاری‌ها و مشکلات و حل‌وفصل اختلافات قومی و قبیله‌ای به بارگاه آنان رجوع می‌کنند و در بعضی موارد نیز شورای حل اختلاف آن منطقه در گوشه‌ای از صحن امامزاده فعالیت می‌نماید.
کشتی‌آرا و همکاران	۱۳۹۲	کارکردهای فرهنگی و اقتصادی موقوفات امامزادگان	اعتقاد مردم به امامزادگان موجب شده است برای کسب ثواب در حد توانایی خود اموالی را وقف کنند. اختصاص وقف به مشاهد شریفه به ویژه مرقد امامان معصوم و امامزادگان در گسترش تشیع بی‌تأثیر نخواهد بود؛ زیرا با قوی‌تر شدن بنیان اقتصادی آنان، توانایی آنها در جهت تبلیغ و اشاعه فرهنگ تشیع از طریق برگزاری مراسم مذهبی، افزون خواهد شد. گره بسیاری از موانع و مشکلات اجتماعی که ریشه در اقتصاد جامعه دارند و همچنین بسیاری از معضلات فرهنگی، با همکاری و همیاری همه‌جانبه مردم به نهاد وقف، سازمان اوقاف و امور خیریه و یا به طور مستقیم به مقابر متبرکه امامزادگان گشوده خواهد شد.
شریفی و همکاران	۱۳۹۲	تأثیر امامزادگان در آداب و رسوم مردم	وجود امامزاده در زندگی اجتماعی مردم تأثیر به‌سزایی از جهت معنوی و مادی داشته است. مردم برای رسیدن به حاجات خود نذوراتی برای امامزاده قرار می‌دهند و او را منجی خود می‌دانند و از او طلب شفای مریضان و شفاعت در پیشگاه ائمه را دارند. مردگان خود را به امید آمرزش در آنجا مدفون می‌کنند و امواتی را که قرار بود به عتبات فرستاده شود در آنجا نگه می‌دارند.
محمد پور	۱۳۸۱	اثرات روانی، اجتماعی زیارتگاه‌ها بر روی زوار	زیارتگاه‌ها، محلی برای حضور و گردهمایی‌های حتی تفریحی است و محیطی برای آرامش خاطر و پخش نذورات و اعمال حسنه است.
عبداللهی متق	۲۰۱۳	نقش بی‌بی هیبت باکو در حفظ و تداوم اعتقادات اسلامی مردم جمهوری آذربایجان در دوره شوروی	از آنجا که در دوره حاکمیت ۷۰ ساله نظام کمونیستی در شوروی، مسلمانان ساکن شوروی از دسترسی به جهان خارج و ارتباط با برادران دینی خود و دسترسی به اماکن و تعلیمات مذهبی محروم بودند، وجود نشانه‌ها و علائمی از اهل بیت عصمت و طهارت، در حفظ روحیه دینی مردم مسلمان منطقه و امکان مقاومت آنها در برابر سیل افکار الحادی و سیاست‌های دولت شوروی اهمیت زیادی داشت. امامزاده بی‌بی هیبت به دلیل تقدس و احترام و شهرتی که در بین مردم محل داشت این وظیفه را به خوبی به جای آورد و در حفظ اعتقادات مردم و اتصال آنها به اهل بیت عصمت و طهارت نقش کلیدی ایفا کرد.
نجفی و همکاران	۲۰۱۴	دلبستگی‌های عمومی به مکان‌های مذهبی	دلبستگی به مکان‌های مذهبی یک رابطه عاطفی است که بین افراد و محیط‌های دینی آنها ایجاد می‌شود. مقالات منتشر شده نشان می‌دهد که گرچه مذهب تأثیر چشم‌گیری بر دلبستگی به مکان‌های عمومی دارد، ساختارهای معماری و تخصیص مکان‌ها هم، نقش مهمی در تقویت این وابستگی ایفا می‌کنند. با این حال، نقش مشخصه‌های معماری و شکل مکان‌های مذهبی به عنوان ارکان معنابخش به این مکان‌ها هنوز به طور کافی شناخته نشده است.
زنگی‌آبادی و همکاران	۱۳۹۲	نقش بقاع متبرکه در توسعه گردشگری مذهبی	بقاع متبرکه علاوه بر نقش و تأثیر مذهبی می‌توانند بر عمران و آبادانی منطقه تأثیرگذار باشند و در کنار فضای معنوی، فضای تفریحی نیز برای مردم ایجاد کنند. نتایج ضریب رگرسیونی حکایت از آن دارد که مؤلفه‌های معنوی، اقتصادی و فرهنگی، رابطه معنادار با توسعه گردشگری مذهبی دارند.

پژوهشگر	سال	عنوان	یافته‌ها
دهقی و همکاران	۲۰۱۳	نقش علمی، فرهنگی و سیاسی سادات و امامزادگان در افغانستان	بر اساس پژوهش‌های به عمل آمده سادات و امامزادگان از همان سده‌های آغازین حضور چشم‌گیری در افغانستان داشته‌اند. این پدیده با بررسی القاب اختصاصی و نام‌های طایفه‌های قدیمی سادات و امامزادگان در لابه‌لای منابع تاریخی، همچنین بقعه‌های موجود و قبرستان‌های سادات و امامزادگان در سده‌های سوم و چهارم آشکار می‌گردد. نقشی علمی، فرهنگی و سیاسی سادات و امامزادگان، ارتباط تنگاتنگی با جایگاه اجتماعی و نفوذ معنوی آنان در جامعه داشته است. سادات و امامزادگان با کمال استفاده و بهره‌گیری از جایگاه اجتماعی و نفوذ معنوی خویش در جامعه همچنین با استفاده از توانمندی علمی و فکری خویش گام‌های عملی و مؤثری در راستای ترویج فرهنگی اسلامی شیعی برداشته‌اند. نقش آنان در مؤلفه‌های علمی، فرهنگی و سیاسی مورد کاوش قرار گرفته و اقدامات عملی که از سوی آنان صورت گرفته، در قالب شاخصه‌های جداگانه موشکافی گردیده است.
اصغری	۱۳۹۲	بررسی کارکرد فرهنگی امامزاده میرزین‌العابدین شهر ورزنه	انسان در هیاهوی زندگی روزانه با مشکلات و سختی‌هایی دست به گریبان است که گاهی تحمل آنها از عهده وی خارج است. از این رو به دنبال مأمّن و خلوتگاهی برای تخلیه روحی خویش می‌گردد. در این میان مسلمانان و خصوصاً شیعیان به واسطه ایمان و اعتقاد فطری و معنوی خویش به خدا و اولیای الهی، زیارت امامزادگان و بقاع متبرکه را راهی برای تخلیه روحی و روانی خود می‌یابند؛ زیرا دین و مذهب توانایی آرامش روحی انسان‌ها را در خود نهفته دارد.
یوسفی	۱۳۸۶	کارکرد مزارات و زیارتگاه‌ها	زیارتگاه‌ها از جمله اماکن مذهبی هستند که پس از ورود اسلام به ایران و ماوراءالنهر در این سرزمین‌ها به وجود آمده‌اند و از مظاهر ویژه دین اسلام محسوب می‌شوند. مظهری که در طول حیات خود نه تنها کارکرد مذهبی متعددی برای دین اسلام ارائه کرده، بلکه وظایف مظاهر دیگر اسلامی نظیر مسجدها و حسینیه‌ها را نیز به نحو مطلوب به انجام رسانده است؛ زیرا در انجام اعمال مذهبی مانند نماز و عبادت در حکم عبادتگاه و نمازخانه و نیز در حکم جایگاهی برای نذورات و همچنین مرکزی برای تصمیم‌گیری‌های اجتماعی - سیاسی بوده است.

(نگارنگان)

میانگین سن نمونه ۱۸/۷ درصد شرکت‌کنندگان در تحقیق بین ۲۵ تا ۳۰ سال، ۳۳/۳ درصد بین ۳۰ تا ۴۰، ۳۳/۳ درصد بین ۴۰ تا ۵۰ و ۱۲ درصد ۵۰ به بالا است. بر اساس یافته‌ها، ۱۲ درصد شرکت‌کنندگان در تحقیق با فراوانی ۱۸ نفر، زن و ۸۲/۷ درصد با فراوانی ۱۲۴ نفر، مرد هستند. همچنین ۲۲/۷ درصد شرکت‌کنندگان در تحقیق دیپلم، ۲۳/۳ درصد فوق‌دیپلم، ۴۵/۳ درصد لیسانس و ۸/۷ درصد فوق‌لیسانس هستند.

جهت بررسی روایی سازه پرسشنامه محقق ساخته، ابتدا پژوهشگر به مطالعه گسترده ادبیات پژوهش پرداخته و با توجه به رویکردهای مختلف به ارائه چهارچوب پیشنهادی در این زمینه اقدام نموده است. چهارچوب پیشنهادی ارائه شده از ۶ مؤلفه ارزش‌های فرهنگی، هنجارها، آداب و رسوم، هنر و میراث فرهنگی، باورها و مذهب به عنوان عوامل فرهنگی مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه تشکیل یافته است. در ادامه، تحلیل عوامل مربوط به هر یک از قسمت‌های مختلف و چارچوب پیشنهادی و نهایی ارایه شده است. پایایی این ابزار نیز با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ با استفاده از نرم‌افزار SPSS تأیید شد. آلفای کرونباخ برای ابعاد ارزش‌ها، هنجارها،

عوامل فرهنگی مؤثر از بعد باورها و اعتقادات بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه کدام‌اند؟

عوامل فرهنگی مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه با توجه به عوامل جمعیت‌شناختی کدام‌اند؟

روش تحقیق

تحقیق این مقاله به وسیله روش توصیفی و پیمایشی انجام شد. این روش به منظور کشف واقعیت‌های موجود یا آنچه هست انجام می‌شود. در واقع این روش تحقیق به منظور توصیف کردن یک جامعه تحقیقی در زمینه توزیع یک پدیده معین انجام می‌شود. به همین دلیل محقق درباره علت وجودی توزیع بحث نمی‌کند، بلکه تنها به «چگونگی» آن در جامعه مورد تحقیق می‌پردازد و آن را توصیف می‌کند. محقق به دنبال شناسایی عوامل مؤثر در به کارگیری فرهنگی بقاع متبرکه و ابعاد آن شامل هنجارها، ارزش‌ها، زبان، میراث فرهنگی، هنر و مذهب است. جامعه آماری در این پژوهش مدیران اوقاف، متولیان بقاع و امامزادگان شهر اصفهان هستند که تعداد آنها با توجه به آمار اداره کل اوقاف و امور خیریه استان ۱۵۰ نفر است.

آداب و رسوم، هنر و میراث فرهنگی باورها و مذهب به ترتیب ۰/۸۴۳، ۰/۹۰۶، ۰/۸۳۰، ۰/۸۸۶، ۰/۸۲۱، ۰/۸۲۱ به دست آمد. برای تحلیل داده‌های تحقیق از روش‌های آمار توصیفی و آمار استنباطی استفاده شد. در بخش آمار توصیفی مشخصه‌های آماری مانند فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار و در بخش آمار استنباطی از آزمون T تک‌متغیره، آزمون فریدمن و تحلیل واریانس استفاده شد.

یافته‌های تحقیق

آمار توصیفی و استنباطی

ابتدا داده‌های جمعیت‌شناختی پرسشنامه و سپس داده‌های مربوط به سؤالات پرسشنامه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

آمار توصیفی مربوط به داده‌های جمعیت‌شناختی پرسشنامه
یافته‌های جمعیت‌شناختی تحقیق شامل جنس، سن و تحصیلات است که بر اساس یافته‌ها ۱۸/۷ درصد شرکت‌کنندگان در تحقیق بین ۲۵-۳۰ سال، ۳۳/۳ درصد بین ۳۰ تا ۴۰، ۳۳/۳ درصد بین ۴۰ تا ۵۰ و ۱۲ درصد ۵۰ به بالا می‌باشند.

۱۲ درصد شرکت‌کنندگان در تحقیق با فراوانی ۱۸ نفر، زن و ۸۲/۷ درصد با فراوانی ۱۲۴ نفر، مرد می‌باشند.

۲۲/۷ درصد شرکت‌کنندگان در تحقیق دیپلم، ۲۳/۳ درصد فوق‌دیپلم، ۴۵/۳ درصد لیسانس و ۸/۷ درصد فوق‌لیسانس و بالاتر هستند.

آمار توصیفی مربوط به متغیرهای اصلی تحقیق

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد بالاترین میانگین با ۲۰/۴۹ مربوط به ارزش‌های فرهنگی و پایین‌ترین میانگین با ۱۲/۹۸ درصد مربوط به آداب و رسوم بوده است.

جدول ۲. میانگین و انحراف معیار عوامل فرهنگی مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع

یافته‌های استنباطی مربوط به سؤالات اصلی تحقیق
نتایج جدول ۳ میانگین رتبه‌ای مؤلفه‌ها را نشان می‌دهد. ارزش‌ها بالاترین و هنجارهای فرهنگی پایین‌ترین رتبه را به خود اختصاص داده است.

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که نتایج حاصل بین مجموعه رتبه‌های شش‌گانه مؤلفه‌های فرهنگی در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه در سطح $p < 0/000$ معنادار است (مقدار χ^2 دو ۲۵۲/۲۴). لذا سؤال تحقیق مبنی بر این که تفاوت معنی‌داری بین مجموع نمرات مؤلفه‌های فرهنگی در مدیریت کارآمد وجود دارد، تأیید می‌گردد.

در نهایت این سؤال مطرح است که با توجه به عوامل جمعیت‌شناختی جامعه آماری، میزان تأثیرگذاری عوامل فوق‌الذکر در مدیریت مؤثر بقاع متبرکه چگونه است؟

نتایج مندرج در جدول ۵ نشان می‌دهد که بین نمرات مؤلفه‌های فرهنگی بر حسب سن تفاوت معناداری وجود ندارد؛ ولی بین نمرات مؤلفه‌های فرهنگی بر حسب تحصیلات و جنس تفاوت معناداری وجود دارد. آزمون زوجی ارائه‌شده در جداول ۶ و ۷ تفاوت گروه‌ها بر حسب جنس و تحصیلات را نشان داده است.

نتایج مندرج در جدول ۶ نشان می‌دهد بین نمرات مؤلفه‌های فرهنگی مؤثر در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه، در مورد زنان و مردان تفاوتی معنادار وجود دارد.

نتایج مندرج در جدول ۷ نشان می‌دهد بین نمرات مؤلفه‌های فرهنگی مؤثر در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه افراد با تحصیلات دیپلم با افراد با تحصیلات فوق‌دیپلم و لیسانس تفاوت معناداری وجود دارد.

شاخص آماری	میانگین	انحراف معیار
ارزش‌های فرهنگی	۲۰/۴۹	۶/۶۵
هنجارهای فرهنگی	۱۳/۱۸	۵/۵۶
آداب و رسوم	۱۲/۹۸	۴/۱۶
هنر و میراث فرهنگی	۱۷/۹۳	۶/۸۷
باورها	۱۶/۸۹	۴/۹۴
مذهب	۱۹/۵۳	۶/۹۴

(نگارندگان)

یافته‌های استنباطی و توصیفی پرسش‌های تحقیق

در این بخش یافته‌های استنباطی و توصیفی تحقیق بر اساس سؤالات تحقیق تنظیم و به آن پرداخته شده است. سؤال اول: عوامل فرهنگی مؤثر از بعد ارزش‌ها در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه کدام‌اند؟

یافته‌های جدول ۸ حاکی از آن است که بیش‌ترین میانگین نمره پاسخ ارزش‌های فرهنگی با ۲/۸۰ مربوط به سؤال ۷ گویه (احترام به بقاع سایر اقلیت‌های دینی) و کمترین میانگین نمره پاسخ با ۲/۱۶ مربوط به سؤال ۸ گویه (سامان‌دهی محله‌های مذهبی در اطراف اماکن مذهبی و بقاع) بوده است. همچنین یافته‌های جدول نشان می‌دهد در پرسشنامه مرتبط با ارزش‌های فرهنگی، T محاسبه‌شده برای همه گویه‌ها با سطح معناداری پذیرفته شده است. بالاترین میانگین رتبه‌ای به ترتیب مربوط به گویه‌های ۶ و ۳ و ۷ (ایجاد شرایط تبادلات فرهنگی در زمینه اعتقادات در بین زائران بقاع و جذب گردشگران خارجی و معرفی بقاع و امامزادگان و تاریخچه زندگی آنها و احترام به بقاع سایر اقلیت‌های دینی) بوده است. با استفاده از جدول فوق نتیجه می‌گیریم رعایت ارزش‌ها در بین افراد، یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه است. سؤال دوم: عوامل فرهنگی مؤثر از بعد هنجارها در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه کدام‌اند؟

یافته‌های جدول ۹ حاکی از آن است که بیش‌ترین میانگین نمره پاسخ هنجار با ۲/۶۰ مربوط به سؤال ۱۱ گویه (جذب سرمایه‌گذاری توریسم مذهبی) و کمترین میانگین نمره پاسخ با ۲/۰۲ مربوط به سؤال ۱۴ گویه (میزان تعهد و تقید به رعایت مسائل، موقوفات و امام‌زاده‌ها) بوده است. یافته‌های جدول نشان می‌دهد در پرسشنامه مرتبط با هنجار، T محاسبه‌شده برای همه گویه‌ها با سطح معناداری پذیرفته شده است. بالاترین میانگین رتبه‌ای به ترتیب مربوط به گویه‌های ۱۱ و ۱۰ و ۱۲ (جذب سرمایه‌گذاری توریسم مذهبی و تلاش در تبدیل توریسم مذهبی به عنوان یک عرف اجتماعی و ایجاد حس تکریم و ترویج فرهنگ مهمان‌نوازی در محل اماکن متبرکه) بوده است. با استفاده از جدول فوق نتیجه می‌گیریم رعایت هنجارها در بین افراد یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه است.

سؤال سوم: عوامل فرهنگی مؤثر از بعد آداب و رسوم در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه کدام‌اند؟

یافته‌های جدول ۱۰ حاکی از آن است که بیش‌ترین میانگین نمره پاسخ آداب و رسوم با ۲/۶۴ مربوط به سؤال ۱۸ گویه (احیای آداب و رسوم محلی) و کمترین میانگین نمره پاسخ با ۱/۹۲ مربوط به سؤال ۱۷ گویه (رعایت آداب

معاشرت و الگوهای رفتاری در تعامل با زائران) بوده است. یافته‌های جدول نشان می‌دهد در پرسشنامه مرتبط با آداب و رسوم، T محاسبه‌شده برای همه گویه‌ها با سطح معناداری پذیرفته شده است. بالاترین میانگین رتبه‌ای به ترتیب مربوط به گویه‌های ۱۸ و ۱۵ و ۲۰ (احیای آداب و رسوم محلی و معرفی شیوه رفتار و رسوم مردمان ساکن در محل بقاع متبرکه و برگزاری مراسم و آداب اعتقادی مردمان محلی نسبت به بقاع متبرکه) بوده است. با استفاده از جدول فوق نتیجه می‌گیریم عمل به آداب و رسوم در بین افراد، یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه است. سؤال چهارم: عوامل فرهنگی مؤثر از بعد هنر و میراث فرهنگی در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه کدام‌اند؟

یافته‌های جدول ۱۱ حاکی از آن است که بیش‌ترین میانگین نمره پاسخ هنر و میراث فرهنگی با ۲/۹۵ مربوط به سؤال ۲۲ گویه (انجام مراسم آئینی و آمیخته با هنرنمایشی در اماکن متبرکه) و کمترین میانگین نمره پاسخ با ۲/۱۹ مربوط به سؤال ۲۴ گویه (تهیه عکس و فیلم از بقاع متبرکه برای حفظ مکتوب آثار تاریخی) بوده است. همچنین در پرسشنامه مرتبط با هنر و میراث فرهنگی، T محاسبه‌شده برای همه گویه‌ها با سطح معناداری پذیرفته شده است. بالاترین میانگین رتبه‌ای به ترتیب مربوط به گویه‌های ۲۲ و ۲۷ و ۲۳ (انجام مراسم آئینی و آمیخته با هنرنمایشی در اماکن

جدول ۳. میانگین رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه

مؤلفه‌ها	میانگین رتبه‌ها
ارزش	۵/۴۵
هنجار	۱/۹۲
آداب و رسوم	۲/۰۸
هنر	۳/۷۸
باور	۴/۲۹
مذهب	۴/۰۱

(نگارندگان)

جدول ۴. آزمون فریدمن

تعداد	۷۱
مقدار خی دو	۲۵۲/۲۴
درجه آزادی	۶
سطح معناداری	۰/۰۰۰

(نگارندگان)

جدول ۵. تحلیل واریانس نمرات مؤلفه‌های فرهنگی مؤثر در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه با توجه به ویژگی دموگرافیک

منبع	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	سطح معناداری
سن	۳۰۰۱/۷۶	۳	۱۰۰۰/۵۸	۱/۱۶۸	۰/۳۲۸
جنس	۲۵۵۰۵/۲۳	۱	۵۳۹/۶۶	۴۷/۲۶	۰/۰۰۰
تحصیلات	۱۷۹۴۶/۷۵	۲	۸۹۷۳/۳۷	۱۴/۰۸	۰/۰۰۰

(نگارندگان)

جدول ۶. آزمون زوجی مقایسه میانگین مؤلفه‌های فرهنگی مؤثر در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه بر حسب جنس

جنس	تفاوت میانگین	سطح معناداری
مرد (۳/۱۰)	زن (۳/۱۵)	-۵۴/۴۸

(نگارندگان)

جدول ۷. آزمون زوجی مقایسه میانگین مؤلفه‌های فرهنگی مؤثر در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه بر حسب تحصیلات

تحصیلات	تفاوت میانگین	سطح معناداری
فوق دیپلم (۴/۰۴)	دیپلم (۹/۲)	-۳۶/۷۸
لیسانس (۳/۹)	دیپلم (۹/۲)	-۴/۷

(نگارندگان)

جدول ۸. میانگین، انحراف معیار، مقدار T، سطح معناداری و میانگین رتبه‌ای مرتبط با ارزش‌ها

ردیف	میزان تأثیر هر یک از عوامل زیر در شناسایی مؤلفه‌های فرهنگی مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه	میانگین	انحراف معیار	مقدار T	سطح معناداری	رتبه‌ای میانگین	رتبه
۱	تلاش در پاک‌سازی ذهنیت‌های نادرست درباره اسلام و امام‌زادگان	۲/۳۵	۱/۱۹۳	۲۴/۰۹۶	۰/۰۰۰	۳/۹۹	
۲	تعهد و دل‌بستگی کارمندان بقاع متبرکه	۲/۴۹	۱/۱۳۴	۲۶/۴۹۲	۰/۰۰۰	۴/۸۳	
۳	جذب گردشگران خارجی و معرفی بقاع و امام‌زادگان و تاریخچه زندگی آنها	۲/۷۷	۱/۲۱۰	۲۸/۰۶۲	۰/۰۰۰	۴/۹۲	دوم
۴	وجود پاسخگویان مسائل شرعی جهت اشاعه احکام شرعی در محل‌های متبرکه	۲/۳۳	۱/۰۰۷	۲۸/۳۰۷	۰/۰۰۰	۴/۰۷	
۵	سامان‌دهی محله‌های تاریخی در اطراف اماکن مذهبی و بقاع	۲/۵۳	۱/۱۰۳	۲۸/۱۲۵	۰/۰۰۰	۴/۴۷	
۶	ایجاد شرایط تبادلات فرهنگی در زمینه اعتقادات در بین زائران بقاع	۲/۷۸	۱/۲۰۶	۲۷/۸۵۵	۰/۰۰۰	۴/۹۸	اول
۷	احترام به بقاع سایر اقلیت‌های دینی	۲/۸۰	۱/۴۰۵	۲۳/۴۸۶	۰/۰۰۰	۴/۸۸	سوم
۸	سامان‌دهی محله‌های مذهبی در اطراف اماکن مذهبی و بقاع	۲/۱۶	۱/۱۱۶	۲۳/۲۹۱	۰/۰۰۰	۳/۸۷	

(نگارندگان)

جدول ۹. میانگین، انحراف معیار، مقدار T، سطح معناداری و میانگین رتبه‌ای مرتبط با هنجارها

رتبه	میانگین رتبه‌ای	سطح معناداری	مقدار T	انحراف معیار	میانگین	میزان تأثیر هریک از عوامل زیر در شناسایی مؤلفه‌های فرهنگی مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه	ردیف
	۳/۲۸	۰/۰۰۰	۲۱/۷۶۷	۱/۲۷۹	۲/۲۷	کوشش و دقت در حفظ، نگهداری، صرفه‌جویی و استفاده صحیح از بیت‌المال امامزادگان	۹
دوم	۳/۷۹	۰/۰۰۰	۲۷/۴۹۳	۱/۰۵۴	۲/۴۰	تلاش در تبدیل توریسم مذهبی به عنوان یک عرف اجتماعی	۱۰
اول	۴/۰۴	۰/۰۰۰	۲۴/۶۲۴	۱/۲۲۱	۲/۶۰	جذب سرمایه‌گذاری توریسم مذهبی	۱۱
سوم	۳/۵۷	۰/۰۰۰	۲۰/۸۱۸	۱/۴۱۹	۲/۴۵	ایجاد حس تکریم و ترویج فرهنگ مهمان‌نوازی در محل اماکن متبرکه	۱۲
	۳/۴۸	۰/۰۰۰	۲۲/۰۸۶	۱/۱۴۳	۲/۱۹	انجام برنامه‌های فرهنگی سالم در محل اماکن متبرکه	۱۳
	۲/۸۴	۰/۰۰۰	۲۶/۷۳۳	۰/۹۱۳	۲/۰۲	میزان تعهد و تقید به رعایت مسائل، موقوفات و امامزاده‌ها	۱۴

(نگارندگان)

جدول ۱۰. میانگین، انحراف معیار، مقدار T، سطح معناداری و میانگین رتبه‌ای مرتبط با آداب و رسوم

رتبه	میانگین رتبه‌ای	سطح معناداری	مقدار T	انحراف معیار	میانگین	میزان تأثیر هریک از عوامل زیر در شناسایی مؤلفه‌های فرهنگی مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه	ردیف
دوم	۴/۰۰	۰/۰۰۰	۲۹/۱۲۰	۱/۰۷۴	۲/۵۹	معرفی شیوه رفتار و رسوم مردمان ساکن در محل بقاع متبرکه	۱۵
	۳/۱۹	۰/۰۰۰	۲۸/۵۸۵	۰/۸۶۶	۲/۰۵	حفظ و گسترش مراسم و آیین‌ها	۱۶
	۳/۱۲	۰/۰۰۰	۲۴/۲۱۲	۰/۹۱۳	۱/۹۲	رعایت آداب معاشرت و الگوهای رفتاری در تعامل با زائران	۱۷
اول	۴/۳۵	۰/۰۰۰	۳۱/۶۷۶	۱/۰۰۹	۲/۶۴	احیای آداب و رسوم محلی	۱۸
	۳/۰۳	۰/۰۰۰	۲۶/۴۰۹	۰/۹۰۶	۱/۹۸	برگزاری آیین‌های نذورات در محل امامزادگان و بقاع متبرکه	۱۹
سوم	۳/۳۲	۰/۰۰۰	۲۶/۶۱۴	۱/۰۳۶	۲/۲۸	برگزاری مراسم و آداب اعتقادی مردمان محلی نسبت به بقاع متبرکه	۲۰

(نگارندگان)

متبرکه و آشنا کردن زائرین با هنرمندان معمار و ... سازنده بقاع متبرکه و معرفی معماری و اسرار ساخت بناهای متبرکه) بوده است. با استفاده از جدول فوق نتیجه می‌گیریم نگهداری هنر و میراث فرهنگی در بین افراد، یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه است.

سؤال پنجم: عوامل فرهنگی مؤثر از بعد باورها در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه کدام‌اند؟

یافته‌های جدول ۱۲ حاکی از آن است که بیش‌ترین میانگین نمره پاسخ باورها با ۲/۹۶ مربوط به سؤال ۳۰ گویه (جمع‌آوری باورها و داستان‌های مذهبی مناطق اماکن متبرکه) و کمترین میانگین نمره پاسخ با ۲/۱۰ مربوط به سؤال ۳۴ گویه (عمق‌بخشی به باورهای مذهبی و تشویق مردم به سفرهای مذهبی) بوده است. یافته‌های جدول نشان می‌دهد در پرسشنامه مرتبط با باورها، T محاسبه‌شده برای همه گویه‌ها با سطح معناداری پذیرفته‌شده است. بالاترین میانگین رتبه‌ای به ترتیب مربوط به گویه‌های ۲۹ و ۳۰ و ۲۸ (مستندسازی داستان‌ها و باورهای مذهبی مناطق اماکن متبرکه و جمع‌آوری باورها و داستان‌های مذهبی مناطق اماکن متبرکه و احترام به باورهای مردمان ساکن در محل اماکن متبرکه) بوده است. با استفاده از جدول فوق نتیجه می‌گیریم توجه به باورها در بین افراد یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه است.

سؤال ششم: عوامل فرهنگی مؤثر از بعد مذهب در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه کدام‌اند؟

یافته‌های جدول ۱۳ حاکی از آن است که بیش‌ترین میانگین نمره پاسخ مذهب با ۲/۶۹ مربوط به سؤال ۳۶ گویه (جذب گردشگران مذهبی از ادیان مختلف برای مشاهده اماکن مذهبی دیگر ادیان) و کمترین میانگین نمره پاسخ با ۱/۸۸ مربوط به سؤال ۳۸ گویه (اجرای مراسم دینی در اماکن متبرکه) بوده است. یافته‌های جدول نشان می‌دهد در پرسشنامه مرتبط با مذهب، T محاسبه‌شده برای همه گویه‌ها با سطح معناداری پذیرفته‌شده است. بالاترین میانگین رتبه‌ای به ترتیب مربوط به گویه‌های ۳۸ و ۳۹ و ۴۲ (اجرای مراسم دینی در اماکن متبرکه، آشنایی و تبلیغ برای فریضه وقف و اجتناب از القای اعتقادی به زائران در جهت تغییر نظام باوری و اعتقادات) بوده است. با استفاده از جدول فوق نتیجه می‌گیریم عمل به دستورات مذهبی در بین افراد یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه است.

پیشنهادها

با توجه به نتایج در خصوص گویه‌های مربوط به ارزش‌های مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه پیشنهاد می‌گردد مدیران

برای جذب گردشگران و زائران از کشورهای دیگر برنامه‌ریزی کنند تا شرایط مطلوب برای تبادلات فرهنگی در زمینه اعتقادات صورت پذیرد.

با توجه به نتایج در خصوص گویه‌های مربوط به هنجارهای مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه پیشنهاد می‌گردد تلاش بیشتری جهت جذب سرمایه‌گذار در زمینه توریسم مذهبی صورت پذیرد. همچنین با ایجاد امکانات و آموزش لازم به کارکنان، به ترویج مهمان‌نوازی اسلامی شایسته زائران و آموزش صحیح استفاده از منابع بیت‌المال امام‌زادگان پرداخته شود. با توجه به نتایج در خصوص گویه‌های مربوط به آداب و رسوم مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه، پیشنهاد می‌گردد با احیای آداب و رسوم محلی هر منطقه از بقاع و معرفی شیوه رفتار و رسوم مردمان ساکن در محل بقاع متبرکه شرایط زنده نگاه‌داشت آئین‌های مذهبی فراهم شود و بقاع به صورت قطب فرهنگی معرفی شوند.

با توجه به نتایج به دست آمده در خصوص گویه‌های مربوط به هنر و میراث فرهنگی، پیشنهاد می‌گردد برای حفظ و رسیدگی به این مکان‌ها به عنوان میراث فرهنگی مذهبی تلاش شود و این مکان‌ها از طرق مختلف، هرچه بیشتر به مردم و بالاخص زوار معرفی گردند و اسرار ساخت آنها برای مردم بازگو شود. همچنین از دیدگاه هنری نیز در معرفی زیبایی‌شناختی و تأثیر نوع معماری به کار رفته در آنها بر روی زائران از ابعاد مختلف روانشناسی دینی، مورد تحقیق و پژوهش قرار گیرد و از یافته‌های آن در جهت اهداف پژوهش استفاده گردد.

با توجه به نتایج به دست آمده در خصوص گویه‌های مربوط به باورهای مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه پیشنهاد می‌گردد در جمع‌آوری باورهای قدیمی و داستان‌های مذهبی محلی مربوط به امام‌زادگان در قالب مستند و داستان‌های تاریخی مذهبی اقدام شود. همچنین برای ارتقای باورهای مذهبی مردم، از طریق احترام به باورها و سوق دادن آنها به سمتی که وارد ورطه خرافه نشوند تلاش شود.

با توجه به نتایج در خصوص گویه‌های مربوط به نمونه مذهب مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه پیشنهاد می‌گردد با آموزش کارکنان در راستای رعایت اخلاق عبادی، این مهم در بین زائران رواج یابد. همچنین سعی شود مراسم دینی تا حد امکان در بقاع هر محل صورت گیرد تا جایگاه امام‌زادگان همیشه محترم و پررنگ بماند. همچنین پیشنهاد می‌گردد جهت بازدید گردشگران ادیان مختلف از این مکان‌ها برنامه‌ریزی‌های لازم صورت پذیرد و تلاش شود بدون کمترین سوگیری، تأثیرات مذهبی مثبت و قابل تأملی در ذهن آنان به‌جا گزارده شود.

جدول ۱۱: میانگین، انحراف معیار، مقدار T، سطح معناداری و میانگین رتبه‌های مرتبط با هنر و میراث فرهنگی

رتبه	میانگین رتبه‌ای	سطح معناداری	مقدار T	انحراف معیار	میانگین	میزان تأثیر هریک از عوامل زیر در شناسایی مؤلفه‌های فرهنگی مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه	ردیف
	۳/۲۷	۰/۰۰۰	۲۴/۱۸۰	۱/۱۲۹	۲/۲۴	حفاظت از اماکن تاریخی مذهبی به عنوان تاریخچه فرهنگی کشور	۲۱
اول	۴/۶۷	۰/۰۰۰	۳۱/۹۴۶	۱/۱۲۶	۲/۹۵	انجام مراسم آیینی و آمیخته با هنرنمایشی در اماکن متبرکه	۲۲
سوم	۴/۱۳	۰/۰۰۰	۲۵/۸۷۹	۱/۲۹۴	۲/۷۳	معرفی معماری و اسرار ساخت بناهای متبرکه	۲۳
	۳/۲۱	۰/۰۰۰	۲۵/۴۹۷	۱/۰۵۴	۲/۱۹	تهیه عکس و فیلم از بقاع متبرکه برای حفظ مکتوب آثار تاریخی	۲۴
	۴/۳۷	۰/۰۰۰	۲۴/۲۲۹	۱/۳۲۴	۲/۶۲	مطالعه در مورد سبک معماری بقاع متبرکه	۲۵
	۳/۶۹	۰/۰۰۰	۱۹/۹۳۵	۱/۴۳۴	۲/۳۸	حفظ آثار هنری و معماری بقاع متبرکه	۲۶
دوم	۴/۶۶	۰/۰۰۰	۲۵/۳۲۶	۱/۳۳۲	۲/۷۸	آشنا کردن زائرین با هنرمندان معمار و ... سازنده بقاع متبرکه	۲۷

(نگارندگان)

جدول ۱۲: میانگین، انحراف معیار، مقدار T، سطح معناداری و میانگین رتبه‌های مرتبط با باورها

رتبه	میانگین رتبه‌ای	سطح معناداری	مقدار T	انحراف معیار	میانگین	میزان تأثیر هریک از عوامل زیر در شناسایی مؤلفه‌های فرهنگی مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه	ردیف
سوم	۴/۴۴	۰/۰۰۰	۳۲/۰۹۸	۱/۰۴۵	۲/۷۴	احترام به باورهای مردمان ساکن در محل اماکن متبرکه	۲۸
اول	۵/۱۲	۰/۰۰۰	۴۰/۵۸۴	۰/۸۷۱	۲/۸۹	مستندسازی داستان‌ها و باورهای مذهبی مناطق اماکن متبرکه	۲۹
دوم	۵/۱۱	۰/۰۰۰	۳۳/۳۷۹	۱/۰۸۶	۲/۹۶	جمع‌آوری باورها و داستان‌های مذهبی مناطق اماکن متبرکه	۳۰
	۳/۲۴	۰/۰۰۰	۳۰/۴۹۱	۰/۸۶۸	۲/۱۶	اجرای مراسم و آیین‌های نسبت داده شده خاص به هر یک از بقاع متبرکه	۳۱
	۳/۶۹	۰/۰۰۰	۳۱/۷۶۷	۰/۸۳۲	۲/۲۹	احترام و حفظ باورهای خاص پیرامون امام‌زادگان و معجزات	۳۲
	۳/۲۳	۰/۰۰۰	۲۳/۶۸۰	۱/۱۶۵	۲/۲۵	ارتقای باورهای مذهبی مردم	۳۳
	۳/۱۸	۰/۰۰۰	۲۸/۲۳۴	۰/۸۸۶	۲/۱۰	عمق‌بخشی به باورهای مذهبی و تشویق مردم به سفرهای مذهبی	۳۴

(نگارندگان)

جدول ۱۳. میانگین، انحراف معیار، مقدار T، سطح معناداری و میانگین رتبه‌ای مرتبط با مذهب

ردیف	میزان تأثیر هر یک از عوامل زیر در شناسایی مؤلفه‌های فرهنگی مؤثر بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه	میانگین	انحراف معیار	مقدار T	سطح معناداری	میانگین رتبه‌ای	رتبه
۳۵	جذب گردشگران مذهبی از ادیان مختلف برای مشاهده اماکن مذهبی خود	۱/۹۹	۰/۸۷۱	۲۸/۰۳۴	۰/۰۰۰	۳/۴۳	
۳۶	جذب گردشگران مذهبی از ادیان مختلف برای مشاهده اماکن مذهبی دیگر ادیان	۲/۲۷	۱/۰۱۲	۲۷/۰۶۲	۰/۰۰۰	۴/۳۴	
۳۷	رعایت اخلاقیات عبادی از طرف زائران	۱/۸۸	۰/۸۴۶	۲۶/۴۷۸	۰/۰۰۰	۳/۳۴	
۳۸	اجرای مراسم دینی در اماکن متبرکه	۲/۷۱	۱/۱۳۷	۲۹/۲۲۳	۰/۰۰۰	۵/۷۷	اول
۳۹	آشنایی و تبلیغ برای فریضه وقف	۲/۶۹	۱/۱۲۰	۲۹/۳۲۰	۰/۰۰۰	۵/۷۱	دوم
۴۰	عدم تقشیش عقاید و باورهای مذهبی زائران	۲/۳۴	۱/۲۱۲	۲۳/۳۶۰	۰/۰۰۰	۴/۲۱	
۴۱	جلوگیری از تماس و برخورد گروه‌های متعصب دینی با زائران	۲/۴۹	۱/۱۱۵	۲۵/۹۸۳	۰/۰۰۰	۴/۵۳	
۴۲	اجتناب از القای اعتقادی به زائران در جهت تغییر نظام باوری و اعتقادات	۲/۵۵	۰/۹۸۳	۳۱/۳۱۴	۰/۰۰۰	۴/۶۷	سوم

(نگارندگان)

نتیجه‌گیری

نتایج نشان می‌دهد از بعد مدیریت بر ارزش‌ها، داشتن ارتباط با انسان‌های بزرگ و اسوه، یکی از بهترین راه‌ها و شیوه‌های تربیتی است. روح و جان آدمی، در جریان این ارتباط، صیقل می‌یابد و از کدورت‌ها و ناپاکی‌ها خلاص می‌گردد. این تأثیرپذیری، در پرتو الگوبرداری از رفتار، منش، خلق و خوی، حسنات و تمایلات انسان‌های بزرگ است. از سوی دیگر، تأثیر معنوی و اشراف ارواح بزرگ بر دیگران نیز قابل انکار ناپذیر است. با آنکه هنجارهای خاصی در نتیجه وجود بقاع شکل نمی‌گیرد اما می‌توان گفت هر جا که یک شخصیت مذهبی دفن است، تحولات سیاسی، اجتماعی و حتی اقتصادی را سبب شده است. محل دفن، گاه یک روستا بیش نبوده، اما با پیشرفت عمرانی و مهاجرت معتقدان، بافت شهری به خود گرفته که برای نمونه می‌توان از شهرهایی چون مشهد، نجف، کربلا، قم و امثال آنها نام برد که اماکن مقدس اسلامی در این مناطق باعث جذب زائر و توریست شده‌اند. در حقیقت وجود امام‌زادگان و بقاع باعث جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و حتی خارجی و گسترش و پیشرفت آن شهر و شهرهای اطراف است. زیارتگاه‌ها یکی از عناصر اجتماعی و فرهنگی یک قوم یا یک ملت محسوب می‌شوند. عناصری که نه تنها دارای کارکرد اجتماعی هستند بلکه جایگاه ویژه‌ای برای بروز رفتارهای فرهنگی خاص و همچنین تبادلات فرهنگی دارند. از بعد آداب و رسوم شاهد تأثیر بسیار زیادی از وجود بقاع متبرکه هستیم. همه ادیان جهان علاوه بر باورها و اعتقادات، مناسک و آداب خاصی نیز دارند که با انجام آن، برای مردم شکل واقعی و ملموس به خود می‌گیرند. بدون شک مراسم مذهبی موقعیت‌های برجسته‌ای هستند که از طریق آن‌ها نمادهای مذهبی برای حفظ ایمان کوشش می‌کنند. برای اکثریت مذهبی‌ها در هر جمعیتی، شرکت در اشکال مختلف مراسم موجب می‌شود علاوه بر مواجه شدن با یک جهان بینی، آن را به عنوان وجهی از شخصیت خود نهادینه سازند.

تعدادی از مناسک مذهبی رایج در مکان‌های مذهبی به ویژه امام‌زادگان عبارت‌اند از: زیارت که شامل وضو، غسل، اذن دخول، بوسیدن ضریح و توسل و خواندن زیارت‌نامه می‌شود و نذر که شامل نذورات مادی متنوع و یا نذورات عبادی خاص است. همچنین برخی از این آداب و رسوم خاص باعث جذب زائران مذهبی و عادی برای دیدن و شرکت در این مراسم می‌شود، نظیر

آیین سنتی و مذهبی قالی شویان فین کاشان و روستای خاوه اردهال که همه‌ساله در دومین جمعه مهرماه در مشهد اردهال برگزار می‌شود و جزو آداب و رسوم محلی است و سالانه پذیرای بسیاری از زائران و مردم معتقد است. همچنین از بعد توجه به بخش هنری و میراثی، مدیریت بقاع نشان داد که امام‌زادگان در طول تاریخ ایران اسلامی همواره نقش و جایگاه اجتماعی قابل توجهی داشته‌اند. این دسته از مکان‌های زیارتی، از حالت مکان مذهبی صرف خارج شده و کارکردهای منحصربه‌فردی در قالب فرهنگ بومی هر منطقه پیدا کرده‌اند، به گونه‌ای که شبکه‌ای از رفتارها و آداب دینی در تعاملات زائران با یکدیگر و با مکان ایجاد شده به وجود آمده است.

مراسم آیینی، وسیله اجرایی آموزه‌ها و دستورهای دینی و مذهبی در هر جامعه‌ای است و این دستورات، اغلب شامل تعالیم اخلاقی و تعدیل‌کننده افراط و تفریط‌های رفتاری برای اعضای یک جامعه است. برخی از این مراسم مانند تعزیه‌خوانی‌ها معمولاً با مکان‌هایی که برای مردم بار معنوی دارد پیوند می‌یابد؛ به خصوص امام‌زاده‌ها که از اخلاف ائمه محسوب می‌شوند بیشتر مورد توجه مردم‌اند. در عین حال از دید هنر معماری، بنای بقاع تجلی‌گاه هنرهای مختلف و منعکس‌کننده عمق نگرش‌ها، باورها و ذوق و سلیقه انسان‌های مختلف در ادوار گوناگون است. اماکن مذهبی از حیث زیباشناسی و دقتی که در ساخت و رنگ‌آمیزی و معماری دقیق آنها به کار رفته علاوه بر ایجاد فضایی معنوی، بر ایجاد آرامش و نفوذ احساسات عمیق دینی بر دل و جان زیارت‌کنندگان نقش به‌سزایی دارند.

در معجون فرهنگ، هنر جایگاه رفیع و ارزنده‌ای دارد و زمانی که جنبه دینی و مقدس بیابد، بارزتر می‌گردد. به گواهی تاریخ، دین و مذهب در ظهور و رشد انواع هنر نقش داشته‌اند و نخستین هنرهای انسانی مانند نقاشی منتج از جهان‌بینی و باورهای دینی انسان بوده است؛ هنری که ارزش‌ها و باورهای مذهبی را نمایان ساخته، تبلیغ و ترویج می‌کند. با توجه به بعد مذهب در مدیریت کارآمد بقاع متبرکه می‌توان گفت امام‌زادگان در طول تاریخ ایران همواره نقش و جایگاه اجتماعی قابل توجهی داشته‌اند. همه ادیان جهان علاوه بر باورها و اعتقادات، مناسک و آداب خاصی نیز دارند که با انجام آن، دین برای مردم شکل واقعی و ملموس به خود می‌گیرد. مناسک دینی، در ظاهر، مجموعه‌ای از رفتارها و اعمال فیزیکی را شکل می‌دهد اما بی‌گمان، روحی در کالبد آن جاری است که اثرات معنوی و ذهنی دارد.

همچنین میل به جاودانگی و نیکوکاری، در سرشت بشر به صورت خدادادی نهفته است و آدمی همواره برای جاودانه زیستن و نیکوکار شدن کوشیده است. یکی از اموری که تا حدودی پاسخ‌گوی این دو خواسته درونی انسان است، یادگاری ماندگار و صدقه‌ای جاوید به نام «وقف» است که در گذشته‌های بسیار دور و در تمدن‌های کهن ریشه دارد. این آئین نیک و کهن با ظهور اسلام رونقی دیگر یافت و با اثرپذیری از جهان‌بینی اسلامی و برخورداری از پشتوانه احکام شرعی به صورتی استوار و جهت‌دار در زمینه‌های مختلف مذهبی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی به جریان خود ادامه داد. امروزه در سراسر دنیا و در همه فرهنگ‌ها، سنت حسنه وقف را پدیده‌ای سودمند می‌دانند و کم و بیش از موقوفات استفاده می‌کنند. نهایتاً در مورد تأثیر بعد باورها و اعتقادات بر مدیریت کارآمد بقاع متبرکه این‌گونه می‌توان نتیجه گرفت که بخشی از فرهنگ هر جامعه را عقاید و باورهای آن جامعه شکل می‌دهد؛ مانند عقاید و باورهای مذهبی که بر گرفته از اصول و معنویات هر دین و مذهب است. باورها و داستان‌های مختلف مذهبی و اعتقادی از خوبی‌ها و مسلک‌های رفتار و حتی معجزات افراد امین به خصوص امام‌زادگان از دسته باورهای رایج و مستحکم در هر دین و جامعه است؛ بنابراین تحقیق پیرامون این باورها و جداساختن باورهای حقیقی از خرافات صرف، یکی از راه‌های مقابله با اشاعه فرهنگ خرافه در مورد امام‌زادگان در میان مردمان است. شناخت کافی در این زمینه و انجام پژوهش‌های عمیق از ورود باورهای غلط از ادیان تحریف‌شده دیگر به جداً جلوگیری می‌کند و همچنین از سودجویی بسیاری از عاملان فریب‌جویی می‌کند.

پی‌نوشت

1. Eccles costa
2. Cultural elements
3. Customs
4. Values

5. Beliefs
6. Heritage
7. Religion
8. Norms

منابع و مأخذ

- اصغری، پروین. (۱۳۹۲). بررسی کارکرد فرهنگی امامزاده میرزین العابدین شهر ورزنه. مجموعه مقالات اولین کنگره بین‌المللی امامزادگان، تهران: اسوه.
- باقری، نفیسه و دردشتی، سمیرا. (۱۳۹۲). کارکردهای اجتماعی امامزادگان و مناسک مذهبی آنها. مجموعه مقالات اولین کنگره بین‌المللی امامزادگان، اصفهان.
- براند، هیلن. (۱۳۶۶). معماری ایران دوره اسلامی. کرامت اله افسر (مترجم)، جلد اول، تهران: جهاد دانشگاهی.
- توسلی، غلامعباس. (۱۳۸۰). جامعه‌شناسی دین. تهران: سخن.
- جلیلیان، قهرمان. (۱۳۹۲). بررسی و تبیین بقیع متبرکه استان ایلام و نقش فرهنگی - اجتماعی آنها. مجموعه مقالات اولین کنگره بین‌المللی امامزادگان، اصفهان. نوبت اول، انتشارات اسوه: ۳۰۵.
- حبیبی سی‌سرا، مرتضی. (۱۳۹۲). راهکارهای عملی تبدیل بقیع متبرکه به قطب فرهنگی. مجموعه مقالات اولین کنگره بین‌المللی امامزادگان، نوبت اول، انتشارات اسوه: ۱۶۶۳.
- دهقی غلامی، علی و عابدی، سیدمحمد. (۱۳۹۲). نقش علمی و فرهنگی و سیاسی سادات و امامزادگان در افغانستان. مجموعه مقالات اولین کنگره بین‌المللی امامزادگان، اصفهان.
- رنجبر، محمود و ستوده، هدایت اله. (۱۳۸۶). مردم‌شناسی با تکیه بر فرهنگ مردم ایران. تهران: آریانا.
- زنگی‌آبادی، علی و باقری کشکولی، علی. (۱۳۹۲). تحلیلی بر نقش بقیع متبرکه در توسعه گردشگری مذهبی. مجموعه مقالات اولین کنگره بین‌المللی امامزادگان، نوبت اول، انتشارات اسوه: ۱۶۸۹.
- شریفی، مرضیه و شیرمحمدی، حسین. (۱۳۹۲). تأثیر امامزادگان در آداب و رسوم مردم. مجموعه مقالات اولین کنگره بین‌المللی امامزادگان، نوبت اول، انتشارات اسوه: ۹۷۱.
- عبدالهی متنق، غفار. (۱۳۹۲). نقش امامزاده بی‌بی هیبت باکو در حفظ و تداوم اعتقادات اسلامی مردم جمهوری آذربایجان در دوره شوروی. مجموعه مقالات اولین کنگره بین‌المللی امامزادگان، نوبت اول، انتشارات اسوه: ۱۱۸۱.
- علیزاده مقدم، بدرالسادات. (۱۳۹۲). عاشورا و عاشوراخانه‌ها در دوره قطب شاهیان. مجموعه مقالات اولین کنگره بین‌المللی امامزادگان، نوبت اول، انتشارات اسوه: ۱۲۸۹.
- قلی‌زاده، ب. ر. (۱۳۸۹). بررسی اثرات رسانه‌ها بر گردشگری. پژوهش‌های ارتباطی، ۱۸۵-۱۵۹.
- کشتی‌آرا، کیمیا و رئیسی، معصومه. (۱۳۹۲). کارکردهای فرهنگی و اقتصادی موقوفات امامزادگان. مجموعه مقالات اولین کنگره بین‌المللی امامزادگان، نوبت اول، انتشارات اسوه: ۱۵۱۹.
- گرانیپایه، بهروز. (۱۳۷۷). فرهنگ و جامعه، چند دیدگاه تحلیلی درباره فرهنگ عمومی. چاپ اول، تهران: معاونت پژوهشی و آموزشی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- محمد پور، محبوبه. (۱۳۸۱). اثرات روانی-اجتماعی زیارتگاه‌ها بر زوار. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال.
- مک لولین، شون. (۱۳۸۳). دین، مراسم مذهبی و فرهنگ. افسانه نجاریان (مترجم)، اهواز: رسش.
- موسوی، ستاره و نیلی، محمدرضا. (۱۳۹۲). بررسی جایگاه زیارت امامزادگان در مهندسی فرهنگی. مجموعه مقالات اولین کنگره بین‌المللی امامزادگان، نوبت اول، انتشارات اسوه: ۱۷۹۹.
- همیلتون، مالکوم. (۱۳۷۷). جامعه‌شناسی دین. محسن ثلاثی (مترجم)، بی‌جا: موسسه فرهنگی انتشاراتی تبیان.
- یوسفی، منصور. (۱۳۸۶). کارکرد مزارات و زیارتگاه‌ها. مجموعه مقالات هم‌اندیشی زیارت، جلد دوم.
- Costa, J. & Eccles, G. (1996). Perspectives on Tourism Development. *International Journal of*

Contemporary Hospitality Management, (9), 84.

- Najafi, M. & Mohd Shariff, M. K. (2014). Public Attachment to Religious Places: A Study of Place Attachment to Mosques in Malaysia. **International Journal of Social, Management, Economics and Business Engineering**, Vol 8 (1).

Archive of SID